

سال پنجم - شماره ی سیزدهم - زمستان ۱۳۹۳

صص ۱۰۹-۱۳۴

بررسی میزان مسؤولیت پذیری اجتماعی شهروندان بندرعباس و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر آن

هدایت نیکخواه^۱، پریسا جهانشاهی فرد^۲

چکیده

این تحقیق، با هدف «بررسی مسؤولیت پذیری اجتماعی جوانان و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر آن» انجام شده است. چارچوب نظری مقاله با استفاده از نظریه های دورکیم، پارسونز، بورديو، پاتنام و زتومکا تدوین شده است. روش تحقیق، پیمایش و ابزار گردآوری داده ها پرسشنامه ی محقق ساخته بوده است. جامعه ی آماری پژوهش شهروندان (۱۸ سال به بالای) شهر بندرعباس بوده اند. نمونه ی آماری با استفاده از روش نمونه گیری خوشه ای چندمرحله ای، گردآوری شده است. یافته های تحقیق نشان می دهد که مسؤولیت پذیری اجتماعی مردم شهر بندرعباس ۶۱/۶ و در مجموع بالاتر از حد متوسط می باشد. میزان مسؤولیت پذیری شهروندان در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی متفاوت است. کمترین مسؤولیت پذیری مردم بندرعباس در بُعد سیاسی است. تجزیه و تحلیل اطلاعات، مؤید فرضیه های تحقیق بوده و روابط معنادار متغیرهای مستقل پژوهش - عام گرایی به میزان ۰/۲۳۵، اعتماد اجتماعی به میزان ۰/۲۶۱، دینداری به میزان ۰/۲۴۶ - را با مسؤولیت پذیری اجتماعی نشان می دهد. از میان مؤلفه های متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی، درآمد تأثیری روی مسؤولیت پذیری اجتماعی نداشت، اما نوع شغل و تحصیلات با مسؤولیت پذیری اجتماعی

nikkhah@hormozgan.ac.ir

۱- استادیار جامعه شناسی دانشگاه هرمزگان

۲- کارشناس ارشد جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات هرمزگان

P.jahan48@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۳/۹/۳

تاریخ وصول: ۹۳/۵/۴

ارتباط داشتند. در این بین، متغیر اعتماد اجتماعی، بیشترین قدرت تبیین و اثرگذاری را بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی به میزان ۰/۲۹۱ داشته است.

کلید واژه‌ها: مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، عام‌گرایی، اعتماد اجتماعی، شهروند، مسؤولیت‌پذیری فرهنگی

مقدمه

یکی از ویژگی‌ها و شاخص‌های توسعه‌یافتگی، توجه به حس مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در میان شهروندان یک جامعه است که با گسترش نظام شهرنشینی و پیچیده شدن روابط در قالب تقسیم کار، به موضوعی جامعه‌شناختی و پراهمیت تبدیل شده است به طوری که مسؤولیت‌پذیری پایه‌ی شکل‌گیری جامعه‌ی مدنی است؛ چیزی که اگر بخواهیم به سمت توسعه و پیشرفت حرکت کنیم باید به آن دست یابیم. جامعه‌شناسان کلاسیک چون دورکیم، وبر زیمل از جمله مسائل جوامع مدرن را فردگرایی افراطی و کاهش اخلاق جمعی و اختلال در مسؤولیت‌پذیری عنوان کرده‌اند. به نظر آنها مشارکت جمعی، احساس تعلق، تعهد و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی امروزه در چالش با نوع مخربی از فردگرایی قرار گرفته‌اند (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۰۷-۲۰۸). با توجه به اینکه مسؤولیت‌پذیری دارای ابعاد مختلف فردی، اجتماعی و نهادی است، پایین بودن سطح مسؤولیت‌پذیری شهروندان در هریک از این سطوح سبب ایجاد مشکلات و مسائل فراوانی از جمله افزایش بی‌اعتمادی، افزایش و رواج ناهنجاریهای اخلاقی و اجتماعی مانند درگیری و خشونت و گاهی بی‌تفاوتی نسبت به حقوق دیگران و محیط زندگی افراد، تقلب، دروغ، چاپلوسی، ریاکاری به دلیل عدم رشد کافی فرهنگ مسؤولیت‌پذیری در جامعه شکل می‌گیرند که همگی تخریب‌کننده‌ی سرمایه‌ی اجتماعی خواهند بود.

به نظر می‌رسد اختلال در مسؤولیت‌پذیری با بسیاری از متغیرها و مؤلفه‌های اجتماعی، فرهنگی و حتی اقتصادی و مدیریتی در ارتباط بوده و این عوامل تبیین‌کننده‌ی این پدیده باشند؛ با این وجود به نظر می‌رسد نقش متغیرهای فرهنگی - اجتماعی در شکل‌گیری این امر و تقویت یا ضعف آن بیش از سایر عوامل باشد و این مسأله در جوامعی نظیر بندرعباس که از ترکیب و بافت جمعیتی، فرهنگی، اجتماعی و قومی نامتجانسی

برخوردارند و از طرفی وجود ناهنجاری‌های اخلاقی نظیر خشونت و یا بی‌تفاوتی در قبال محیط زیست و حقوق همشهریان بسیار به چشم می‌خورد، از اهمیت و ضرورت مطالعه‌ی بیشتری برخوردار است.

در این پژوهش به دنبال بررسی تأثیر مؤلفه‌هایی همچون اعتماد اجتماعی، پایگاه اجتماعی، عام‌گرایی و دینداری بر میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان می‌باشیم که هریک از آنها به نحو مقتضی دارای ابعاد و مؤلفه‌هایی هستند که به طور حتم در تحقیق مورد سنجش قرار گرفته و تأثیرات آنها را بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مورد بررسی قرار خواهیم داد.

تعریف مفاهیم و چارچوب نظری تحقیق

مفهوم مسؤولیت‌پذیری و انواع آن

واژه مسؤولیت یا مسؤولیت‌پذیری به تنهایی اشاره به حس وظیفه‌شناسی، پاسخگو بودن و تعهد دارد (آقابخش، ۱۳۷۹: ۵۰۵، به نقل از خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۱۰). این واژه در رشته‌های فلسفه، جامعه‌شناسی، حقوق و روانشناسی به کار رفته است. جان استوارت میل از فیلسوفانی است که در مقاله "در مورد آزادی" از این واژه استفاده کرده و در ادامه و بر با طرح واژه‌ی "اخلاق مسؤولیت" زمینه ورود آن را به جامعه‌شناسی فراهم کرد (بیرهورف، ۱۳۸۷: ۲۳۱).

مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، ابعاد و سطوح

نقش فرایند مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه را باید پاسخگویی به انتظارات دیگران دانست که ناشی از نقشهای اجتماعی است که جامعه به افراد تجویز می‌کند و یا افراد کسب می‌کنند. در واقع اجتماعی شدن مسؤولیت‌ها، همان آموزه‌ها و شیوه‌های مدنی است که به افراد تجویز می‌شود و یا کسب می‌گردد (میامی، ۱۳۹۱: ۵۵). مسؤولیت‌پذیری اجتماعی از منظر جامعه‌شناختی در سه سطح خرد، میانی و کلان قابل مطالعه است. در سطح خرد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی به عنوان احساس تعهد و کنشی که تک افراد در قالب نقشهای خود نسبت به یکدیگر دارند، در نظر گرفته می‌شود. مسؤولیت‌پذیری

اجتماعی مردم بندرعباس که هدف این پژوهش می‌باشد در این سطح از تبیین قرار دارد. در سطح میانی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ارتباط با گروه، سازمان و مانند آن مطرح می‌گردد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتها و سازمان‌های تولیدی در قبال مشتریان و ارباب رجوع در این سطح از بررسی قرار دارد. در سطح کلان مسئولیت‌پذیری اجتماعی دولت-ملت‌ها در نظام جهانی مطرح می‌گردد. (Sklair, and Miller. 2010: 475-486) "بلکبرن" در کتاب خود ضمن تأکید بر نقش تعیین‌کننده‌ی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در رسیدن به توسعه‌ی پایدار، معتقد است می‌توان آن را در قالبها و ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، و زیست محیطی بررسی کرد (Blackburn, 2007: 5). از نظر "کاک بدس" نیز برحسب موقعیت‌های گوناگون حیات اجتماعی پنج نوع شهروند سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، جهانی، و مجازی وجود دارند (Kakabadse, 2009: 5) و بنابراین پنج نوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی عبارتند از: مسئولیت‌پذیری سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، جهانی و مسئولیت‌پذیری در فضای مجازی. در این تحقیق با تلفیق نظر و سنخ‌شناسی "بلکبرن" و "کاک بدس" و در نظر گرفتن ویژگیهای جامعه‌ی مورد تحقیق که مردم شهر بندرعباس می‌باشند، معتقدیم می‌توان ابعاد اصلی مسئولیت‌پذیری اجتماعی مردم را به پنج بعد تقسیم کرد: بعد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، و زیست محیطی

بعد اجتماعی: این بعد به پایگاه اجتماعی افراد و مجموعه‌ای از روابط و پیوندهای میان افراد که روزانه با توجه به نقشهای خود با دیگران در کنش متقابل هستند، مربوط است. (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۱۵)

بعد اقتصادی: اقتصاد به عنوان نهادی اقتصادی-اجتماعی دربرگیرنده‌ی سه حوزه کلی تولید، توزیع و مصرف است که افراد یک جامعه به عنوان کنشگران آن، در هریک از این حوزه‌ها حقوق و وظایفی دارند که ملزم به رعایت آن هستند. از قبیل سرمایه‌گذاری و راه‌اندازی کارگاه‌ها و فعالیت‌های تولیدی که سبب افزایش تولید و اشتغال‌زایی می‌شود، یا صرفه‌جویی و استفاده‌ی بهینه از کالاها و خدمات برای فراهم شدن زمینه‌ی رشد اقتصادی در جامعه و جلوگیری از هدر رفتن منابع که می‌تواند نشان‌دهنده‌ی مسئولیت‌پذیری فرد در جامعه‌ی مدنی باشد. (همان: ۲۱۳)

بعد سیاسی: در جامعه‌شناسی و بویژه رویکرد کارکردگرایانه، سیاست به عنوان نهاد اجتماعی برای حفظ نظام اجتماعی دارای کارکرد است. در درون نظام سیاسی، به نظر پارسونز قدرت نقشی معادل پول ایفا می‌کند. روابط افراد و گروه‌های مختلف در موقعیت‌های سیاسی، وجه سیاسی به خود گرفته و عملکرد آنان در این حوزه می‌تواند طیف گسترده‌ای از آگاهی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها، اعمال و درخواست‌های سیاسی را شامل شود (همان: ۲۱۴-۲۱۵).

بعد فرهنگی: از نظر دانشمندان علوم اجتماعی، حوزه‌ی فرهنگی بیانگر صورت‌های نمادین ارتباطات و تعاملات اجتماعی است. عسکریان فرهنگ را مجموعه‌ای از آگاهی‌های اندوخته شده به وسیله‌ی فرد می‌داند که انواع ارزش‌های او را برای استمرار زندگی به وجود می‌آورد و سه نوع فرهنگ را معرفی می‌کند. فرهنگ ملی که پذیرش فرد را در جامعه ممکن می‌کند، فرهنگ قومی که فرد را به تباری خاص مربوط می‌سازد و فرهنگ جهانی (بین‌ملت‌ها) که در قالب پیمان‌های سیاسی و فرهنگی کشورها مطرح است (عسکریان، ۱۳۸۵: ۱۳۶-۱۳۷). این حوزه که در جامعه‌شناسی به عنوان حوزه‌ی نرم نیز به کار می‌رود، اهمیت بسزایی دارد زیرا جامعه و افراد تشکیل‌دهنده‌ی آن به واسطه‌ی این ارزش‌ها و، باورها و نمادهای مشترک است که معنا پیدا می‌کند و در قالب آن هویتشان تعریف می‌شود.

بعد زیست‌محیطی: امروزه محیط زیست و طبیعت به دلیل رشد بی‌رویه‌ی جمعیت و شهرنشینی و نیز گسترش صنایع گوناگون و تکنولوژی که پیامدهایی همچون آلودگی هوا، نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری، تخریب لایه‌ی ازن و... دارد، مورد تهدیدی قرار گرفته است و طرح موضوعاتی مانند شهروند زیست‌محیطی و شهروند جهانی نشان‌دهنده‌ی اهمیت این بعد از مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در جامعه‌ی کنونی می‌باشد؛ به این معنا که شهروندان باید با کنترل رفتارهای پرخطر نسبت به محیط زیست و تلاش برای بهبود شرایط آن در جهت انجام مسؤلیت اجتماعی خود گام بردارند (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۱۷).

با توجه به مطالب عنوان شده می‌توان نتیجه گرفت که مسئولیت‌پذیری اجتماعی دلالت بر احساس تعهد و رفتار مسئولانه افراد به عنوان کنشگر اجتماعی دارد که در قالب نقش‌های خود نسبت به جامعه و ارزش‌های جمعی آن در ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی ایفا می‌کند.

علاوه بر ابعدی که برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی برشمردیم، از منظر نگرش به مسئولیت‌پذیری اجتماعی سه سطح شناختی، عاطفی و عملکردی مد نظر قرار گرفته است.

«سطح شناختی» مسئولیت‌پذیری اجتماعی که تاحدی به نحوه و چگونگی آگاهی فرد از دنیای پیرامون مربوط می‌شود و به رشد دامنه‌ی اطلاعات و آگاهی‌های فرد از انواع مسئولیت‌های اجتماعی و اعتلای مهارت‌های عقلانی جهت تحلیل و تفکر در مورد این مسئولیت‌ها دارد (عزیزی شمایی، ۱۳۸۸: ۶۸).

«سطح عاطفی» مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ایجاد انگیزه، نگرش و عواطف مثبت به انواع مسئولیت‌های اجتماعی است به طوری که فرد نسبت به پذیرش انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ایفای فعالانه آنها در جامعه برانگیخته می‌شود. (همان)

«سطح عملکردی» پذیرش مسئولیت از ابعاد مهم در آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. ارائه‌ی آگاهی‌ها و مهارت‌های عقلانی لازم برای درک انواع مسئولیت‌های اجتماعی و عواطف مثبت شکل گرفته در خصوص انواع مسئولیت‌های اجتماعی، بعد عملکردی رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی را تشکیل می‌دهد (عزیزی شمایی، ۱۳۸۸: ۶۸).

چارچوب نظری

نظریه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی را می‌توان در دو دسته‌ی خردنگر و کل‌نگر تقسیم‌بندی کرد. خردنگرها سطح تحلیل خود را به سطح خرد تقلیل داده و شکل‌گیری مسئولیت‌پذیری اجتماعی را به عوامل فردی و موقعیت کنشگر نسبت می‌دهند ولی کل‌نگرها مسئولیت‌پذیری اجتماعی را براساس خصوصیات و عوامل ساختاری تبیین می‌کنند.

"چلبی" معتقد است میزان احساس مسئولیت، تکلیف و تعهد نسبت به قاعده‌ی

اخلاقی در قبال جمع، تابعی از میزان استحکام اجتماعی جمع است. این جمع می‌تواند یک جمع دونفره در سطح خرد یا یک جمع میلیونی در سطح کلان باشد که اگر به "ما" یا اجتماع تبدیل شود و دارای درجه‌ای از انسجام و وحدت اجتماعی شود، در این صورت برای عمل اخلاقی اعضای خود تولید انرژی عاطفی و احساس تعهد و مسؤولیت می‌کند. به اعتقاد چلبی، تعلق و تعهد اجتماعی، دو عنصر اساسی در تعریف مفهوم «اجتماع» است (چلبی، ۱۳۷۵: ۶۹). از نظر چلبی، این احساس تعلق به همراه تعهد اجتماعی، همان مهم‌ترین پیش‌نیاز احساس شهروندی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی است.

از نظر "هانس بیرهورف" روانشناس اجتماعی، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را به عنوان یک ویژگی شخصیتی عالی در افراد می‌داند که در روابط با دیگران و در موقعیتهای گوناگون و در عمل خود را نشان می‌دهد. از نظر او داوطلبانه بودن عمل مسؤولیت اجتماعی به آن ارج و منزلت بالا می‌بخشد. در مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نوعی کنترل درونی بر فرد حاکم است که برای برقراری روابط مبتنی بر همدلی، توجه به حقوق دیگران و به طور کلی نظم اجتماعی اهمیت دارد. از نظر وی دو مفهوم "همدلی و احساس گناه" با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی رابطه‌ی تنگاتنگ دارد (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۱۹).

"میلر" نیز در کتاب "کنش اجتماعی" از دو نوع کنش فردی و اجتماعی یاد کرده و مسؤولیت‌پذیری و اخلاق مسؤولیت را لازمه‌ی کنش جمعی می‌داند. او ضمن اشاره به سه نوع مسؤولیت یعنی مسؤولیت طبیعی، مسؤولیت مبتنی بر نقش و مسؤولیت اخلاقی، توجه به حقوق را اصلی‌ترین عنصر در آنها می‌داند. به نظر میلر عامل وابستگی افراد به یکدیگر و درگیری آنها در امور گوناگون جامعه، عامل مسؤولیت‌پذیری اجتماعی می‌باشد. (Miller.2004: 234-245).

به نظر "پارسونز" تعهد و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی از ویژگیهای شخصیتی افراد است که تحت تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی قرار دارد. وی معتقد است ما در جامعه با مسأله‌ای به نام انتقال ارزش‌های اساسی به افراد روبرو هستیم و این ارزشها هستند که

کیفیت عمل افراد را تعیین می‌کنند. پارسونز همانند دورکیم، دلیل پذیرش ارزش‌ها و هنجارها توسط اعضای جامعه را درونی کردن آنها توسط افراد می‌داند که از این طریق ارزش‌ها و هنجارها جزو اعتقادات درونی، امتیازات شخصی و انتظارات افراد از یکدیگر می‌شود. به عبارتی او اجتماعی شدن را عامل مهم و مؤثر بر تعهد معرفی می‌کند (ورسلی، ۱۳۸۸: ۷۳). او نظم اجتماعی را به اجزاء خردتری تقسیم می‌کند و معتقد است هرکدام از این اجزاء در داد و ستد با اجزای دیگر قرار دارند. وی معتقد است در درون هریک از خرده‌نظامها و موقعیتها، کنشگران با توجه به نقشهای خود در جهت رفع نیازهای یکدیگر و نیز کل نظام اجتماعی ایفای نقش می‌کنند؛ بنابراین مسؤلیت‌پذیری افراد و نهادها برای نظم بخشیدن به نظام اجتماعی مهم است. تعهد و مسؤلیت‌پذیری در رفتار کنشگران در قالب موقعیتهای اجتماعی، آنجا که عرصه‌ی تعاملات و کنشهای اجتماعی است، قابل بررسی است (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۲۰). پارسونز با تأکید بر عام‌گرایی آن را یکی از عوامل اجتماعی مؤثر در افزایش مسؤلیت‌پذیری اجتماعی کنشگران می‌داند. عام‌گرایی یکی از عناصر ساختی نظام کنش در فرایند انتخابهای دوتایی است که کنشگر در موقعیت انجام عمل باید براساس استانداردهای عام نقش، با دیگران برخورد کند. این نوع عمل و تصمیم‌گیری نقطه‌ی مقابل خاص‌گرایی خواهد بود که در آن دامنه‌ی قضاوت و عمل محدود به کنشگران آشنا می‌باشد (استونز، ۱۳۷۹: ۱۵۷؛ روشه، ۱۳۷۶: ۷۰). به نظر پارسونز چنانچه افراد دامنه تصمیم‌گیری و قضاوت اجتماعی را به کل نظام گسترش دهند، شاهد افزایش توجه به منافع جمعی و ارزشهای نوع دوستی و به طور کلی مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در جامعه خواهیم بود. این عامل بویژه در جوامعی که دارای تنوع قومی هستند بسیار دارای اهمیت است (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۲۱).

"بورديو" از نظریه‌پردازان سرمایه‌ی اجتماعی در نظریات خود و در تحلیل کنش اجتماعی به عامل پایگاه اقتصادی - اجتماعی افراد تأکید داشت و از نظر او این عامل در نحوه‌ی تفکر، عملکرد و سبک زندگی افراد نقش مهمی دارد. افکار بورديو در مورد سرمایه‌ی اجتماعی تعبیری است برای تأکیدش بر تضاد طبقاتی: روابط اجتماعی برای افزایش توانایی کنشگر برای پیشبرد منافعش به کار برده می‌شود و سرمایه‌ی اجتماعی

منبعی است برای کشمکش اجتماعی (Sabatini, 2005: 4). او معتقد است اندیشه و عملکرد کنشگران اجتماعی بیش از هر چیز تحت تأثیر ساخت‌های اقتصادی و اجتماعی است و با شناخت این ساخت‌ها می‌توان عملکرد افراد را در موقعیتهای گوناگون اجتماعی پیش‌بینی کرد. به نظر بوردیو افراد در درون طبقه و پایگاه اقتصادی و اجتماعی خود به تدریج عادت‌واره‌هایی بدست می‌آورند که هر یک از آنها (سبک زندگی، نوع خوراک، پوشاک، علایق و سلاقی) بر نحوه‌ی نگرش، تصمیم‌گیری و عملکرد آنها تأثیر می‌گذارد (ممتاز، ۱۳۸۳: ۲۷). براین اساس به نظر می‌رسد میزان مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در طبقات گوناگون متفاوت باشد.

"پاتنام" در تعریف خود از سرمایه‌ی اجتماعی می‌نویسد: منظور از سرمایه‌ی اجتماعی وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد و هنجارها و شبکه‌هاست که می‌توانند با تسهیل اقدامات هماهنگ کارایی جامعه را بهبود بخشند (Putnam, 1995: 67). پاتنام اعتقاد دارد "اعتماد اجتماعی، هنجارهای معامله متقابل، شبکه‌های مشارکت مدنی و همکاری موفقیت‌آمیز متقابلاً یکدیگر را تقویت می‌کنند. وجود نهادهای همکاری جویانه کارآمد مستلزم مهارت‌ها و اعتماد بین اشخاص است اما آن مهارت‌ها و این اعتماد نیز به نوبه‌ی خود به وسیله همکاری سازمان یافته تلقین و تقویت می‌شوند." (پاتنام، ۱۳۸۰: ۳۰۹). همچنین اعتقاد دارد عهدشکنی، بی‌اعتمادی، فریب و حيله و بهره‌کشی، انزوا و بی‌نظمی را در یک جو خفقان‌آور دورهای باطل تشدید می‌کنند (همان: ۳۰۳)؛ بنابراین از نظر وی اعتماد یکی از ابعاد مهم سرمایه‌ی اجتماعی و منبع اصلی جامعه‌ی مدنی و زمینه‌ساز تعهد مدنی، مسؤلیت‌پذیری اجتماعی و دموکراسی به حساب می‌آید.

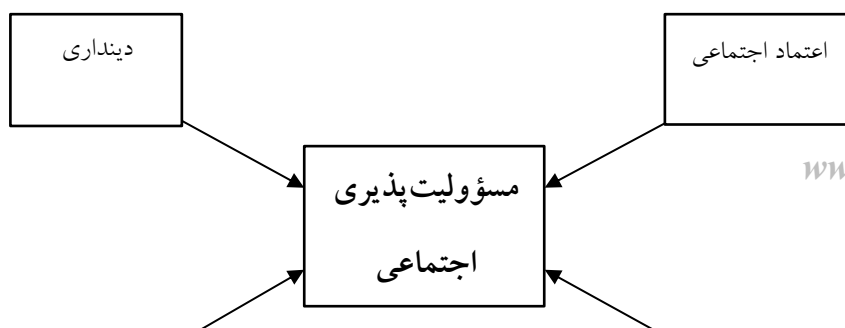
"زومکا" با ملازم دانستن اعتماد اجتماعی با جامعه‌ی اخلاقی معتقد است اجتماع اخلاقی بیشتر با احساس تعلق، اعتماد، احساس مسؤلیت و تعهد نسبت به دیگرانی که با آنها دارای ارزشها، منافع و اهداف مشترک است، سر و کار دارد. یک اجتماع اخلاقی روابط افراد با یکدیگر را به شکل "ما" تعریف می‌کند. مقوله‌ی ما در قالب سه الزام اخلاقی یعنی اعتماد، وفاداری، و اشتراک مساعی با دیگران جلوه می‌کند. اعتماد اشاره به

این دارد که ما از دیگران انتظار عمل صادقانه داشته باشیم. وفاداری هم یعنی التزام به عدم نقض اعتماد در قبال کسانی که به ما اعتماد کرده‌اند. اشتراک مساعی نیز دربرگیرنده‌ی این مهم است که در روابط به منافع دیگران توجه داشته و نسبت به آنان مسؤولیت‌پذیر باشیم حتی اگر انجام وظیفه و مسؤولیت‌پذیری ما با منافع شخصی‌مان در تعارض باشد. (زتومکا، ۱۳۸۴: ۲۰۱-۲۰۴).

همانطور که قبلاً هم اشاره کردیم مسؤولیت‌پذیری اجتماعی عبارت است از احساس تعهد و رفتار مسؤولانه‌ای که افراد به عنوان کنشگران اجتماعی در قالب نقش‌های خود در حوزه‌های گوناگون اقتصادی، سیاسی، زیست محیطی، فرهنگی و اجتماعی بروز می‌دهند. در واقع مسؤولیت‌پذیری اجتماعی دارای ابعاد فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست محیطی است. همچنین سه سطح شناختی، عاطفی و عملکردی در مسؤولیت‌پذیری اجتماعی وجود دارد. در این تحقیق تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی افراد بررسی می‌شود که مؤلفه‌های تعیین‌کننده و تأثیرگذار مورد نظر و متغیرهایی که مورد بررسی قرار می‌گیرند عبارتند از: پایگاه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، دینداری و عام‌گرایی. با توجه به مبانی نظری مطرح شده و متغیرهای مورد نظر برای بررسی، از رویکرد تلفیقی برای دست یافتن به چارچوب نظری مناسب و تبیین عوامل تأثیرگذار فوق بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی بهره می‌بریم؛ بنابراین از نظریه‌ی بوردیو در تبیین اثر پایگاه اقتصادی و اجتماعی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، زتومکا و پاتنام در تبیین تأثیر اعتماد اجتماعی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، پارسونز در تبیین عام‌گرایی و تأثیر آن بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و نظریه‌ی دورکیم در تبیین تأثیر دینداری بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، استفاده خواهیم کرد.

با توجه به مطالب عنوان شده، مدل تحلیلی تحقیق در تبیین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی براساس متغیرهای مستقل ذکر شده ترسیم می‌گردد.

مدل تحلیلی تحقیق

فرضیه‌های تحقیق:

- ۱- بین عام‌گرایی و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی شهروندان ارتباط وجود دارد.
- ۲- بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی افراد با مسؤلیت‌پذیری اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۳- بین میزان اعتماد اجتماعی افراد با مسؤلیت‌پذیری اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۴- بین دینداری با مسؤلیت‌پذیری اجتماعی ارتباط وجود دارد.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در تحقیق انجام شده، پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ی محقق‌ساخته بوده است که پس از تأیید روایی و پایایی، مورد استفاده قرار گرفته و داده‌ها جمع‌آوری شده‌اند. ضرایب پایایی ابزار سنجش هریک از متغیرهای مورد نظر در این تحقیق (مسؤلیت‌پذیری اجتماعی، عام‌گرایی، اعتماد اجتماعی، دینداری) در جدول شماره‌ی ۱ آمده است.

جدول محاسبه‌ی ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای تحقیق

جدول ۱

ردیف	متغیر/گویه‌های سنجش متغیر در پرسشنامه	آلفا
۱	مسؤلیت‌پذیری	۰/۷۱۸
۲	اعتماد اجتماعی	۰/۷۱۳

۰/۷۰۶	۳-۱ تا ۳-۶	دینداری	۳
۰/۷۴۶	۴-۱ تا ۴-۶	عام‌گرایی	۴

جامعه‌ی آماری شامل افراد ۱۸ سال به بالای ساکن شهر بندرعباس است که طبق سرشماری سال ۹۰، جمعیت شهر ۳۱۱۸۵۱ نفر می‌باشد. در تحقیق حاضر حجم نمونه با فرمول کوکران^۱ ۳۸۴ نفر برآورد گردید که با هدف کاهش خطای ناشی از ریزش نمونه‌ها در مرحله‌ی نمونه‌گیری ۴۰۰ نفر انتخاب شدند.

روش نمونه‌گیری در این تحقیق، روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است که اطلاعات با مراجعه‌ی حضوری به مناطق مشخص شده، بلوکها و خانه‌های مشخص شده، جمع‌آوری شده‌اند.

یافته‌های تحقیق:

مشخصات پاسخگویان:

طبق نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر، میانگین سنی پاسخگویان ۳۳ سال است وضعیت تأهل پاسخگویان هم نشانگران است که ۶۸/۲٪ متأهل و ۳۱/۸٪ پاسخگویان متأهل هستند بنابراین بیشتر آنان متأهل بوده‌اند. بیشترین تعداد مربوط به افراد با تحصیلات دیپلم و پیش‌دانشگاهی بوده و کمترین تعداد مربوط به افراد بی‌سواد است. بیشتر پاسخگویان (۲۷٪) آنها زنان خانه‌دار و کمترین (۱/۵٪) آنها دارای مشاغل درمانی (پزشک، پرستار و بهیار) هستند. بررسی درآمد پاسخگویان نیز نشانگران است که بیشتر پاسخگویان (۴۵٪)، دارای پایین‌ترین درآمد (۴۰۰ تا ۸۰۰ هزار تومان) هستند. همچنین ۳۷٪ پاسخگویان دارای درآمد بین ۸۰۱ هزار تومان تا یک میلیون و ۲۰۰ هزار تومان بوده و تنها ۲٪ از آنان دارای درآمد ۲ میلیون تومان به بالا بوده‌اند. بدین ترتیب از نظر پایگاه اقتصادی بیشتر پاسخگویان در سطح پایین قرار دارند.

توصیف متغیر وابسته (مسئولیت‌پذیری اجتماعی):

با توجه به نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های این تحقیق، مشخص شد که ۴۲٪ مردم بندرعباس مسئولیت‌پذیری در حد خیلی زیاد، ۲۲٪ مسئولیت‌پذیری در حد زیاد، ۳۱٪ مسئولیت‌پذیری در حد کم، و ۵٪ مسئولیت‌پذیری در حد خیلی کمی دارند.

میانگین مسؤولیت پذیری پاسخگویان ۶۱/۶ بوده که این میزان از میانه نمرات پاسخگویان (۶۱)، بالاتر است بنابراین می توان نتیجه گرفت که مسؤولیت پذیری اجتماعی بالاتر از حد متوسط می باشد. همچنین براساس آزمون T، میانگین مسؤولیت پذیری اجتماعی زنان بیشتر از مردان است (در زنان ۶۲/۱۱ و در مردان ۶۰/۱۳) و میانگین مسؤولیت پذیری متأهلان بیشتر از مجردهاست (در متأهلان ۶۱/۷۴ و در مجردها ۵۹/۶۱).

یافته‌ی دیگر در تحقیق حاضر این است که میزان مسؤولیت پذیری اجتماعی در ابعاد گوناگون آن متفاوت است (این نتیجه در پژوهشی با عنوان "بررسی مسؤولیت پذیری اجتماعی جوانان و عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر" در شهر همدان صورت گرفته نیز به دست آمده است) به طوری که بر اساس جدول شماره ۲، مردم شهر بندرعباس به ترتیب در بعد فرهنگی با میانگین ۸/۰۵ بیشترین میزان مسؤولیت پذیری اجتماعی و در بعد سیاسی با میانگین ۱۰/۴۵، کمترین میزان مسؤولیت پذیری اجتماعی را دارند.

جدول ۲- اطلاعات آماری مربوط به ابعاد متغیر مسؤولیت پذیری اجتماعی

بُعد زیست محیطی	بُعد اقتصادی	بُعد سیاسی	بُعد اجتماعی	بُعد فرهنگی	ابعاد مسؤولیت پذیری اجتماعی	آماره‌ها
۱۲/۷۶	۱۰/۹۴	۱۰/۴۵	۱۸/۸۶	۸/۰۵	میانگین	
۱۳	۱۱	۱۱	۱۹	۸	میانه	
۱/۶۲۸	۲/۳۷۳	۲/۹۷۶	۲/۱۳۳	۱/۱۸۸	انحراف معیار	
۲/۶۴۹	۵/۶۳۰	۸/۸۵۰	۴/۵۵۲	۱/۴۱۱	واریانس	
۷	۳	۳	۱۳	۵	کمترین نمره	
۱۵	۱۵	۱۵	۲۵	۱۰	بیشترین نمره	

توصیف متغیرهای مستقل تحقیق

طبق داده‌های جدول شماره ۳، در پژوهش حاضر، در بین متغیرهای مستقل تحقیق میزان دینداری مردم شهر بندرعباس با میانگین ۲۳/۲۸ و انحراف معیار (۳/۱۶۳) در سطح بالاتر از حد متوسط قرار دارد (این یافته در پژوهش یوسف خوشبین با عنوان "بررسی مسؤولیت پذیری جوانان و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر" نیز به دست آمده است). در

صورتی که متغیر عام‌گرایی با میانگین ۲۲/۷۳ و انحراف معیار ۴/۱۹۳، و متغیر اعتماد اجتماعی با میانگین ۱۸/۸۹ و انحراف معیار ۴/۶۵۳، در سطح پایین‌تر از حد متوسط قرار دارند.

جدول ۳- اطلاعات آماری مربوط به متغیرهای اصلی تحقیق

متغیرها آماره‌ها	مسئولیت‌پذیری اجتماعی	اعتماد اجتماعی	دینداری	عام‌گرایی
میانگین	۶۱/۶	۱۸/۸۹	۲۳/۲۸	۲۲/۷۳
میانه	۶۱	۱۹	۲۳	۲۳
انحراف معیار	۶/۶۷۴	۴/۶۵۳	۳/۱۶۳	۴/۱۹۳
واریانس	۴۴/۵۴۸	۲۱/۶۵۲	۱۰/۰۰۷	۱۷/۵۸۱
کمترین نمره	۴۲	۸	۱۶	۱۲
بیشترین نمره	۷۵	۳۱	۳۰	۳۰

آزمون فرضیه‌های تحقیق

عام‌گرایی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی: براساس یافته‌های تحقیق، بین دو متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و عام‌گرایی با ۹۵ درصد اطمینان و سطح معناداری به مقدار ۰/۲۳۵ همبستگی معناداری وجود دارد. بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که هرچه میزان عام‌گرایی افراد بیشتر باشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی آنان نیز بیشتر خواهد شد. براین اساس نظریه‌ی پارسونز مبنی بر تأثیر مثبت عام‌گرایی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأیید می‌شود و فرضیه شماره‌ی ۱ تحقیق نیز تأیید می‌گردد.

جدول ۴- بررسی همبستگی بین «مسئولیت‌پذیری اجتماعی» و «عام‌گرایی»

مقادیر	ضرایب
۰/۲۳۵	ضریب همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰	سطح معناداری
۴۰۰	تعداد (N)

اعتماد اجتماعی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی: طبق نتایج حاصله بین این دو متغیر با ۹۵

درصد اطمینان و مقدار ۰/۲۶۱ ارتباط معناداری وجود دارد و می توان چنین استنباط کرد که هرچه میزان اعتماد اجتماعی افراد بیشتر باشد مسؤولیت پذیری اجتماعی آنان نیز بیشتر خواهد شد. این رابطه نظریه‌ی زتومکارا که اعتماد اجتماعی و مسؤولیت پذیری اجتماعی را در ارتباط می داند، همچنین نظر پاتنام را که اعتماد را یکی از ابعاد مهم سرمایه‌ی اجتماعی و منبع اصلی جامعه‌ی مدنی و زمینه‌ساز تعهد مدنی و مسؤولیت پذیری اجتماعی می داند، تأیید کرده و در نتیجه فرضیه‌ی شماره‌ی ۳ تحقیق نیز تأیید می شود.

جدول ۵- بررسی همبستگی بین «مسؤولیت پذیری اجتماعی» و «اعتماد اجتماعی»

مقادیر	ضرایب
۰/۲۶۱	ضریب همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰	سطح معناداری
۴۰۰	تعداد (N)

دینداری و مسؤولیت پذیری اجتماعی: براساس یافته‌های تحقیق با ۹۵ درصد اطمینان و به مقدار ۰/۲۴۶ رابطه‌ی معناداری وجود دارد؛ بنابراین می توان نتیجه‌گیری کرد که هرچه میزان دینداری افراد بیشتر باشد مسؤولیت پذیری اجتماعی آنان نیز بیشتر خواهد شد. این رابطه تأییدکننده‌ی نظریه‌ی دورکیم است که اعتقاد به تأثیر دینداری و اعتقادات مذهبی افراد در بالا بردن مسؤولیت پذیری اجتماعی آنان دارد (تأیید فرضیه‌ی ۴).

جدول ۶- بررسی همبستگی بین «مسؤولیت پذیری اجتماعی» و «دینداری»

مقادیر	ضرایب
۰/۲۴۶	ضریب همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰	سطح معناداری
۴۰۰	تعداد (N)

پایگاه اقتصادی و اجتماعی با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی: درباره‌ی متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی، در این تحقیق هرکدام از مؤلفه‌های درآمد، شغل و تحصیلات به طور جداگانه مورد تحلیل قرار گرفتند.

نتایج حاصله نشان داد که بین دو متغیر شغل و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی با ۹۵ درصد اطمینان رابطه‌ی معناداری وجود دارد یعنی نوع شغل افراد می‌تواند بر روی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی آنان تأثیرگذار باشد. براساس نتایج حاصله افراد شاغل در مشاغل درمانی بیشترین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را دارند که این امر می‌تواند به دلیل حساسیت کار این افراد در رابطه با سلامت انسانها باشد و یکی از الزامات ورود به چنین مشاغلی داشتن احساس مسؤولیت بالاست اما افراد بیکار کمترین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را دارند که با توجه به نداشتن هیچگونه شغل و فعالیت اجتماعی مؤثر و درگیری با دغدغه‌های شخصی زندگی خود فرد، این امر طبیعی به نظر می‌رسد.

بالا بودن مسؤولیت‌پذیری افراد شاغل نسبت به افراد بیکار نیز براساس نظریه همبستگی و تقسیم کار دورکیم قابل تبیین است. از نظر دورکیم با تضعیف همبستگی مکانیکی و ایجاد همبستگی ارگانیکی^۱ افراد و گروه‌هایی که بسیار تخصصی شده‌اند دیگر خودکفا نیستند و برای بقا خود باید همکاری کنند و به یکدیگر متکی هستند (گرب، ۱۳۸۱: ۱۰۴-۱۰۲). این اتکا و همکاری سبب ایجاد تعهد می‌شود. مادامی که افراد حس تعهد و مشارکت داشته باشند یعنی حس کنند برای تحقق هدفی مشخص کار می‌کنند و خدمتی انجام می‌دهند کم کم جنبه‌های آنومیک تخفیف می‌یابد (همان، ص ۱۰۶) آزمون تحلیل واریانس (آنوا) برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر تحصیلات و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نشان داد که بین این دو متغیر با ۹۵ درصد اطمینان رابطه‌ی معناداری وجود دارد و سطح تحصیلات افراد می‌تواند بر روی مسؤولیت‌پذیری آنان تأثیر بگذارد. نتایج حاصله نشان داد که در مقایسه میانگین مسؤولیت‌پذیری هر کدام از مقاطع تحصیلی، فوق لیسانس‌ها بیشترین و بی‌سوادها کمترین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را دارند؛ بنابراین می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری کرد که هرچه سطح تحصیلات فرد بالاتر باشد، مسؤولیت-

1- Organic solidarity

پذیری اجتماعی بیشتری خواهد داشت که می‌تواند به دلیل کسب دانش شهروندی بالاتر نسبت به افراد با سطح تحصیلات پایین‌تر باشد. این نتیجه در پژوهشی با هدف "سنجش میزان دانش شهروندی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان در فرایند جهانی شدن" که در مازندران انجام شد به دست آمده است. نتایج تحقیق مذکور نشان می‌دهد دانشجویان از دانش شهروندی بالایی برخوردارند و سطح مسؤولیت‌پذیری آنها در حد متوسط و بالاتر بوده است. همچنین نتایج آزمون همبستگی در این تحقیق نشان داده، بین دانش شهروندی و مسؤولیت‌پذیری ارتباط وجود دارد. براساس این تحقیق پایین بودن سطح دانش و آگاهی شهروندی و مهارت‌های استدلال در بین ملتها، یکی از عوامل تأثیرگذار بر سطح پایین تعهدات و مسؤولیت‌های اجتماعی آنهاست. درباره‌ی رابطه‌ی متغیر درآمد افراد با مسؤولیت‌پذیری آنان، طبق نتایج تحقیق رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. یکی از دلایل این امر را می‌توان عدم صداقت پاسخگویان در میزان درآمد آنان عنوان کرد و با توجه به اینکه زمان تکمیل پرسشنامه‌ها مقارن با طرح هدفمندی یارانه‌ها بود و نظر به اینکه مردم کشور ما و از جمله بندرعباس در این امر محافظه کار می‌باشند، می‌توان عدم وجود رابطه‌ی بین متغیرها را توجیه کرد. از طرفی با توجه به این مسأله که در جامعه‌ی کنونی ما بویژه در بندرعباس که مهاجرپذیر و منبع مناسب برای کار و کسب درآمد است، بسیاری از افراد با سطح فرهنگی و تحصیلاتی پایین در مشاغل کاذب و سودآوری مانند دلالی و... دارای درآمد بالاتری نسبت به اقشار تحصیل کرده و شاغل در سازمانها و نهادهای مختلف هستند و با توجه به آموزشهای محدود این افراد و توجه بیشتر برای کسب درآمد (بویژه که بعضی از این افراد درکنار خانواده نیز نیستند) به طبع مسؤولیت‌پذیری کمتری دارند و درآمد بالای آنان نشان‌دهنده‌ی مسؤولیت‌پذیری بیشتر نخواهد بود.

جدول ۷- رابطه‌ی بین شغل و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی

(جدول ANOVA)

مقادیر	مجموع	درجه‌ی	مجذور	F	سطح معناداری
--------	-------	--------	-------	---	--------------

وارینانس ها	مجذورات	آزادی	میانگین		
بین گروهی	۱۰۹۷/۲۰۹	۸	۱۳۷/۱۵۱	۰/۰۰۱	۳/۲۱۶
درون گروهی	۱۶۶۷۷/۳۵۱	۳۹۱	۴۷/۶۵۳		
جمع	۱۷۷۷۴/۵۶۰	۳۹۹		

آزمون تحلیل واریانس (آنوا) برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر شغل و مسئولیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر با ۹۵ درصد اطمینان رابطه‌ی معناداری وجود دارد. جدول زیر میزان مسئولیت‌پذیری هرکدام از گروه‌های شغلی را نشان می‌دهد:

جدول ۸

میانگین مسئولیت‌پذیری اجتماعی	گروه‌های شغلی
۶۲/۲۶	خانه‌دار
۶۷/۳۳	مشاغل درمانی
۶۱/۶۷	مشاغل آموزشی و فرهنگی
۶۲/۳۰	مشاغل نظامی و انتظامی
۶۰/۷۸	مشاغل خدماتی
۶۱/۱۲	مشاغل اداری و سازمانی
۶۱/۱۷	مشاغل تولیدی و فنی
۵۷/۱۱	بیکار
۵۸/۸۰	بازنشسته

طبق جدول میانگین‌ها، شاغلان در مشاغل درمانی بیشترین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و افراد بیکار کمترین مسئولیت‌پذیری اجتماعی را دارند.

جدول ۹- رابطه‌ی بین تحصیلات و مسئولیت‌پذیری اجتماعی

(جدول ANOVA)

مقادیر واریانس ها	مجموع مجذورات	درجه‌ی آزادی	مجذور میانگین	F	سطح معناداری
بین گروهی	۲۳۴۰/۳۷۴	۷	۳۳۴/۳۳۹	۸/۴۹۲	۰/۰۰۰
درون گروهی	۱۵۴۳۴/۱۸۶	۳۹۲	۳۹/۳۷۳		
جمع	۱۷۷۷۴/۵۶۰	۳۹۹		

آزمون تحلیل واریانس (آنوا) برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر تحصیلات و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر با ۹۵ درصد اطمینان رابطه‌ی معناداری وجود دارد. جدول زیر میزان مسؤلیت‌پذیری هرکدام از مقاطع تحصیلی را نشان می‌دهد؛

جدول ۱۰

میانگین مسؤلیت‌پذیری اجتماعی	مقاطع تحصیلی
۴۷	بی‌سواد
۶۲/۷۱	ابتدایی
۶۰/۶۰	راهنمایی
۶۱/۶۷	دبیرستان
۶۲/۶۲	دیپلم و پیش‌دانشگاهی
۵۹	فوق دیپلم
۶۰/۴۰	لیسانس
۶۴	فوق لیسانس

طبق میانگین مسؤلیت‌پذیری هرکدام از مقاطع تحصیلی، فوق لیسانس‌ها بیشترین و بی‌سوادها کمترین مسؤلیت‌پذیری اجتماعی را دارند.

جدول ۱۱- رابطه‌ی بین درآمد و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی

(جدول ANOVA)

سطح معناداری	F	مجذور میانگین	درجه‌ی آزادی	مجموع مجذورات	مقادیر واریانس‌ها
۰/۷۱۹	۰/۵۲۳	۲۳/۳۹۱	۴	۹۳/۵۶۲	بین‌گروهی
		۴۴/۷۶۲	۳۹۵	۱۷۶۸۰/۹۹۸	درون‌گروهی
		۳۹۹	۱۷۷۷۴/۵۶۰	جمع

آزمون تحلیل واریانس (آنوا) برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر درآمد و مسؤلیت‌پذیری

اجتماعی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد. در نهایت برای بررسی تأثیر تعیین کننده متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته مسؤولیت‌پذیری، از تحلیل رگرسیون چند متغیره بهره بردیم. نتایج این تحلیلی نشان می‌دهد که به ازای هریک واحد تغییر در متغیر اعتماد اجتماعی، به اندازه ۰/۲۹۱ تغییر در متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌شود. به ازای هر یک واحد تغییر در متغیر دینداری، ۰/۱۹۵ تغییر در متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌شود و به ازای هر یک واحد تغییر در متغیر عام‌گرایی، ۰/۲۱۶ تغییر در متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌شود. همچنین به ازای هر یک واحد تغییر در متغیر سن، ۰/۰۸۶- تغییر در متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌شود.

جدول ۱۲- جدول تحلیل رگرسیون چندگانه

سطح معناداری	t	ضریب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مقادیر متغیرها
			Beta	خطای استاندارد	
۰/۰۰۰	۱۲/۱۳۳		۳/۰۸۶	۳۷/۴۳۷	مقدار ثابت (Constant)
۰/۰۰۰	۶/۳۵۰	۰/۲۹۱	۰/۰۶۶	۰/۴۱۷	اعتماد اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۱۶۴	۰/۱۹۵	۰/۰۹۹	۰/۴۱۱	دینداری
۰/۰۰۰	۴/۵۹۷	۰/۲۱۶	۰/۰۷۵	۰/۳۴۴	عام‌گرایی
۰/۰۶۱	-۱/۸۸۰	-۰/۰۸۶	۰/۰۲۶	-۰/۰۴۹	سن

جمع بندی و نتیجه‌گیری

ما در این مقاله در پی پاسخگویی به این سؤال اساسی بودیم که مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم شهر بندرعباس چگونه است و چه عوامل فرهنگی و اجتماعی می‌توانند در شکل‌گیری و یا افزایش آن مؤثر باشند؟ با توجه با اینکه از یک سو شهر بندرعباس به دلیل مهاجرپذیری میزبان اقوام گوناگون با فرهنگهای متفاوت در حال گسترش روزافزون می‌باشد که به تبع آن شهرنشینی افزایش چشم‌گیری می‌یابد، و از طرف دیگر داشتن شهر سالم با شهروندانی وظیفه‌شناس مستلزم داشتن احساس مسؤولیت در برابر جامعه مدنی می‌باشد، شناخت چگونگی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم شهر و عوامل مؤثری که

سبب افزایش مسؤولیت پذیری اجتماعی مردم بندرعباس شوند، از اهمیت زیادی برخوردار است.

براساس نتایج بدست آمده از این تحقیق، مسؤولیت پذیری اجتماعی مردم بندرعباس بالاتر از حد متوسط می باشد و مسؤولیت پذیری آنان در ابعاد گوناگون متفاوت است. به طوریکه بیشترین مسؤولیت پذیری مردم شهر بندرعباس در بعد فرهنگی، و کمترین مسؤولیت پذیری آنان در بعد سیاسی است.

از میان عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر مورد بررسی در این پژوهش، اعتماد اجتماعی تأثیر بیشتری بر مسؤولیت پذیری اجتماعی مردم بندرعباس دارد (نتیجه‌ی تحقیق یوسف خوشبین با عنوان "بررسی مسؤولیت پذیری اجتماعی جوانان و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر آن" نیز مؤید این امر است). به طوری که با افزایش یا کاهش این متغیر، مسؤولیت پذیری اجتماعی افراد افزایش یا کاهش می یابد. این رابطه نظریه‌ی زتومکا را تأیید می کند که معتقد است اعتماد اجتماعی سبب احساس مسؤولیت و تعهد افراد نسبت به دیگرانی که با آنها دارای ارزشها، منافع و اهداف مشترکی هستند، می شود. همچنین نظر پاتنام را که اعتماد را یکی از ابعاد مهم سرمایه‌ی اجتماعی و منبع اصلی جامعه‌ی مدنی و زمینه‌ساز تعهد مدنی و مسؤولیت پذیری اجتماعی می داند، تأیید کرده و در نتیجه فرضیه‌ی شماره‌ی ۳ تحقیق و رابطه‌ی این متغیر با مسؤولیت پذیری اجتماعی مردم بندرعباس مورد تأیید قرار می گیرد. از آنجا که مسؤولیت پذیری اجتماعی عملی اختیاری و در جهت منافع جمعی است، توجه افراد به مسؤولیت هایشان به عنوان یک شهروند در جامعه، مستلزم وجود اعتماد به دیگران و نهادهای مختلف اجتماعی است؛ بنابراین اعتماد به دلیل اینکه می تواند اعمال افراد را در موقعیتهای مختلف قابل پیش بینی کند، می تواند زمینه‌ساز نظم اجتماعی نیز باشد.

متغیرعام‌گرایی نیز یکی دیگر از متغیرهای الگویی پارسونز در مواجهه با موقعیتهای گوناگون اجتماعی است، با توجه به وجود اقوام گوناگون و غیربومی در بندرعباس، بر روی مسؤولیت پذیری اجتماعی تأثیر تعیین کننده‌ای دارد. براساس نتایج پژوهش حاضر،

بین دو متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و عام‌گرایی با ۹۵ درصد اطمینان و سطح معناداری به مقدار ۰/۲۳۵ همبستگی معناداری وجود دارد؛ بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که هرچه میزان عام‌گرایی افراد بیشتر باشد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی آنان نیز بیشتر خواهد شد. بر این اساس نظریه‌ی پارسونز و تأکید وی بر عام‌گرایی به عنوان یکی از عوامل اجتماعی مؤثر در افزایش مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در رفتار کنشگران تأیید می‌شود و فرضیه‌ی شماره‌ی ۱ تحقیق نیز تأیید می‌گردد.

رابطه‌ی متغیر دینداری با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نیز در این تحقیق تأیید شده است. براساس نتایج حاصل از تحقیق، بین متغیر دینداری و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی با ۹۵ درصد اطمینان و به مقدار ۰/۲۴۶ رابطه‌ی معناداری وجود دارد. اینگونه به نظر می‌رسد که آموزه‌های مذهبی و دینی در کنترل جنبه‌های منفی مدرنیته از جمله توجه به منافع فردی در مقابل منفعت جمعی، مؤثر باشد؛ بنابراین می‌توان گفت که هر قدر دینداری بیشتر شود، احساس مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس نیز افزایش می‌یابد (تأیید فرضیه‌ی شماره‌ی ۴). این رابطه‌ی تأییدکننده‌ی نظریه‌ی دورکیم است که به تأثیر دینداری و اعتقادات مذهبی افراد در بالا بردن مسؤولیت‌پذیری اجتماعی آنان اعتقاد دارد. به نظر دورکیم کاهش در اعتقادات و دینداری افراد، زمینه‌ی بی‌هنجاری اجتماعی را فراهم می‌کند و با توجه به آن می‌توان از ناهنجاری در جامعه کاست. به عبارت دیگر التزام به هنجارها و انجام مناسک مذهبی در بالا بردن مسؤولیت‌پذیری کنشگران تأثیر اساسی دارد (همیلتون، ۱۳۸۷: ۱۷۸). در تحقیق مسؤولیت‌پذیری جوانان همدان که توسط یوسف خوشبین در سال ۱۳۹۰ صورت گرفت نیز رابطه‌ی معناداری بین دینداری و مسؤولیت‌پذیری به دست آمده است.

در مورد **پایگاه اجتماعی و اقتصادی** افراد نیز به این نتیجه دست یافتیم که شغل و تحصیلات که دو مؤلفه‌ی تعیین‌کننده در پایگاه اجتماعی-اقتصادی هستند می‌توانند در میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس تعیین‌کننده باشند اما میزان درآمد رابطه‌ای را با متغیر مسؤولیت‌پذیری نشان نداد.

-پیشنهادها

با توجه به بررسی‌های انجام شده در تحقیق حاضر، پیشنهادها در دو بخش اجرایی و آموزشی و پژوهشی ارائه می‌شود.

-پیشنهادهای اجرایی

۱- آموزش افراد کم‌سواد و بی‌سواد درباره‌ی حقوق شهروندان و وظایف آنها در قبال جامعه و محیط اطراف نیز سواد سیاسی از طریق رسانه صدا و سیما با کمک کارشناسان زبده و مسؤولان شهری و یا ساخت انیمیشن و کلیپهای کوتاه، ارسال پیامک با مزامین فرهنگی مبنی بر برابری و دوستی بین همه‌ی ملل و افراد بومی و قومی مذهبی و... توسط دستگاههای فرهنگی و اجرایی برای شهروندان، تهیه و توزیع بروشور و بسته‌های تبلیغاتی، نصب بنرهای آموزشی در محلات و مکانهای تفریحی یا پرتردد و...، همچنین از طریق آموزش و پرورش و تهیه کتب درسی باروش آموزش مبتنی بر خود و انضباط مثبت، در راستای ایجاد عزت نفس و توسعه‌ی شخصیت انسانی و یادگیری ارزشهای مشترک همه‌ی اقوام و گروههای موجود در جامعه و مشارکت سیاسی و احساس تعلق به کمک ایجاد فرصتها یا شرایط محیطی که زمینه‌ی رشد انگیزه‌ی رفتار مسؤولانه را تسهیل کند.

۲- معرفی شهروندان نمونه و تشویق مادی و معنوی آنان در جهت ایجاد انگیزه برای رفتار مسؤولانه.

۳- ایجاد امنیت و برقراری عدالت بیشتر توسط دولت و مسؤولان امنیتی و قضایی برای تقویت اعتماد اجتماعی که خود زمینه‌ساز مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و سیاسی افراد است.

۴- نظرخواهی مسؤولان (بطور مثال اعضای شورای شهر) در امور شهری و سیاسی و اجرایی از شهروندان برای جلب مشارکت بیشتر مردم در امور سیاسی، فرهنگی، و...

-پیشنهادهای پژوهشی

۱- پیشنهاد می‌شود تحقیقی درباره‌ی بررسی عوامل اقتصادی و سیاسی مؤثر بر مسؤولیت‌پذیری مردم بندرعباس صورت گیرد.

۲- باتوجه به اینکه در این تحقیق به صورت اجمالی به ابعاد مختلف مسؤولیت‌پذیری اجتماعی پرداخته شد،

پژوهشی درخصوص ابعاد مختلف مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و عوامل مؤثر در تقویت آنها صورت گیرد.

۳- در تحقیق حاضر به دلیل محدودیت زمان و بودجه، به تأثیر متغیرهایی مانند رسانه‌های جمعی و رابطه‌ی آنها با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی پرداخته نشد که پیشنهاد می‌شود در پژوهش دیگری به آن پرداخته شود.

منابع:

- استونز، راب. (۱۳۷۹). "متفکران بزرگ جامعه‌شناسی"، ترجمه‌ی مهرداد میردامادی، چاپ اول، نشرمرکز: تهران.
- بیرهورف، هانس ورنر. (۱۳۸۷). "رفتارهای اجتماعی مطلوب"، ترجمه‌ی رضوان صدقی‌نژاد، چاپ دوم، تهران: نشر گل آذین.
- پاتنام، رابرت. (۱۳۸۰). "دموکراسی و سنت‌های مدنی"، ترجمه‌ی محمدتقی دلفروز، تهران: نشر غدیر.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵). "جامعه‌شناسی نظم تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی"، چاپ پنجم، تهران: نشر نی.
- روجه، گی. (۱۳۷۶). "جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز"، ترجمه‌ی عبدالحسین نیک‌گهر، چاپ اول، تهران: انتشارات تبیان.
- زتومکا، پیتر. (۱۳۸۴). "اعتماد یک نظریه جامعه‌شناسی"، ترجمه‌ی فاطمه گلابی، تبریز: نشر مترجم، چاپ اول.
- گرب، ادوارد. (۱۳۸۱). "نابرابری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر"، ترجمه‌ی احمدرضا غروی‌زاد؛ محمد سیاهپوش، تهران: نشر معاصر.
- ورسلی، پیتر. (۱۳۸۸). "نظریه‌های جامعه‌شناسی نظم" ترجمه‌ی سعید معیدفر، جامعه‌شناسان، رقیعی (شومیز)، چاپ اول، تهران.
- همیلتون، ملکم. (۱۳۸۷). "جامعه‌شناسی دین" ترجمه‌ی محسن ثلاثی، چاپ اول، تهران: نشر ثالث.
- خوشبین، یوسف. (۱۳۹۰). "مسؤلیت‌پذیری اجتماعی جوانان و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر آن"، نشر فصلنامه علوم اجتماعی، شماره‌ی ۵۹.
- عزیززی‌شماسی، مصطفی. (۱۳۸۸). "ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در فرایند جهانی شدن"، فصلنامه‌ی مطالعات برنامه‌درسی.
- عسکریان، مصطفی. (۱۳۸۵). "جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروند"، فصلنامه‌ی

نوآوری‌های آموزشی، شماره‌ی ۱۷، سال پنجم.

- ممتاز، فریده. (۱۳۸۳)، "معرفی طبقه از دیدگاه بورديو"، پژوهشنامه‌ی علوم انسانی، شماره‌ی ۴۲ و ۴۱، بهار و تابستان.
- میامی، حسن. (۱۳۹۱). "تأملی بر فرایند جامعه‌پذیری مسؤولیت اجتماعی جوانان"، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هفتم، شماره‌ی ۷۴ و ۷۳، بهمن و اسفند ۹۱.

- Blackburn.R.(2007).The Sustainability Handbook; The complete Management Guide to Achieving Social,Economic,and Environmental Responsibility, First published by Earthscan in the UK and USA ,Londo
- Kakabadse,Andrew And Kalu N.(2009). Citizenship A Reality Far From Ideal, Cranfield University, UK And Auburn University, US, published by Palgrave Macmillan palgrave ,New York
- Miller,Seumas.(2004).Social Action: A Teleological Account, Published by The Press Sunicate of the University of Cambridge.
- Putnam,R(1995b),The Prosperous community: Social Capital and Public life, The American Prospect, Spring
- Sabatini.F.(2005),Social Capital as Social Networks.A New Framework for Measurement,available at:www.socialcapitalgateway.org
- Sklair.L and Miller.D.(2010).Capitalist globalization,corporate social responsibility and social policy Critical Social Policy.